

De oude verzorgingsstaat lijkt in deze tijd van **individualisering en globalisering** ten dode opgeschreven. Maar uit onderzoek blijkt dat helemaal niet te hoeven, tot verrassing van **Paul de Beer** en **Ferry Koster**.

Mooi, dit kabinet gelooft weer in de maakbare samenleving

De vergelijking die VVD-leider Rutte bij de algemene beschouwingen maakte tussen het tweede kabinet-Den Uyl, dat er nooit is gekomen, en het kabinet-Balkenende IV, ging in meerdere opzichten mank.

Maar in een opzicht sloeg Rutte de spijker precies op de kop. Het huidige kabinet markeert na dertig jaar de terugkeer van het maakbaarheidsgelooft in de politiek. Net zoals Den Uyl in de jaren zeventig de overtuiging belichaamde dat de overheid een betere samenleving dient te creëren, zo vertrouwt de huidige regeringsploeg erop de samenleving in de gewenste richting te kunnen sturen. Minister Vogelaar gaat veertig probleembuurten ombouwen tot prachtwijken, minister Rouvoet waakt over de opvoeding van de kinderen en minister Bos zet het belastinginstrumentarium in om de inkomensverschillen te verkleinen.

Hoewel de beleidsvoornemens van het kabinet zeer uiteenlopend worden gewaardeerd, lijken vriend en vijand het erover eens dat het kabinetsbeleid ertoe doet. Ook Rutte ontkent niet dat de regering bij machte is het land een andere kant op te sturen, al is het dan niet de richting die hij wenselijk acht.

Dat is opmerkelijk, omdat sinds de jaren tachtig de meeste kabinetten hun sociaal-economische beleid hebben verdedigd met het argument dat zij niet anders konden. Vooral bij de vele ingrepen in het sociale stelsel luidde de argumentatie steevast dat het bestaande stelsel op den duur onhoudbaar was en dat hervormingen 'dus' onvermijdelijk waren.

Onder druk

Vaak wordt gewezen op twee ontwikkelingen die de huidige verzorgingsstaat onder druk zetten: de individualisering en de globalisering. Individualisering betekent dat mensen steeds meer belang hechten aan hun individuele vrijheid en minder bereid zijn iets voor een ander te doen. Individualisering leidt daardoor tot erosie van de maatschappelijke solidariteit, die het fundamenteel vormt voor ons sociale stelsel.

Globalisering betekent dat Nederland steeds meer moet concurreren met lagelonenlanden. Een kostbaar sociaal stelsel drijft de loonkosten op, waardoor Nederland zich internationaal uit de markt prijst. De vervanging van de grenzen maakt het ook steeds moeilijker om een typisch nationaal instituut als de verzorgingsstaat in stand te houden. Belastingvlucht en socialezekerheids-toerisme eroderen het financiële draagvlak onder de verzorgingsstaat.

De afgelopen drie jaar hebben wij onderzocht in hoeverre individualisering en globalisering daadwerkelijk een bedreiging vormen voor de verzorgingsstaat. Tot

onze verrassing bleek het bewijs daarvoor heel magere te zijn. Zo mager, dat het op geen enkele wijze de stellige uitspraken rechtvaardigt die hierover zowel in de politiek als in de wetenschap worden gedaan. Laten we deze uitspraken eens wat nader bekijken.

Individualisering zou de solidariteit in onze samenleving ondermijnen. Als deze stelling waar is, mogen we verwachten dat de informele, vrijwillige solidariteit fors minder is geworden. Voor zover hierover betrouwbaar cijfermateriaal beschikbaar is, biedt dit echter vrijwel geen aanwijzingen dat de informele solidariteit sinds de jaren zeventig is afgenomen.

Het gaat dan bijvoorbeeld om verschillende vormen van onbetaalde arbeid, zoals de verzorging en opvoeding van kinderen, mantelzorg en vrijwilligerswerk. Uitgedrukt in uren per week die we hieraan besteden, blijkt deze onbetaalde arbeid opmerkelijk stabiel te zijn of zelfs toe te nemen (in het geval van kinderverzorging).

Dat is des te opvallender omdat in dezelfde periode vrouwen, die traditioneel het meeste onbetaalde werk doen, veel meer betaald zijn gaan werken. Ook de vrijwillige solidariteit in de vorm van giften en donaties aan goede doelen, uitgedrukt in procenten van ons inkomen, is redelijk stabiel. Enige reden tot zorg geeft alleen het aandeel van de bevolking dat bloeddonor is: dit is sinds 1993 teruggelopen van 4,6 naar 3,1 procent van de bevolking. In grote lij-

Illustratie Max Kisman

nen kunnen we echter concluderen dat de informele, vrijwillige solidariteit opvallend stabiel is. Hoe valt dit te verklaren?

Een verklaring is dat ook de vermeende trend van individualisering veel minder eenduidig is dan doorgaans wordt aangenomen. Volgens één interpretatie betekent individualisering dat mensen steeds minder verbonden zijn met traditionele instituties. Het percentage van de bevolking dat deel uitmaakt van een traditioneel gezin (een echtbaar met kinderen), tot een kerkgenootschap behoort en lid is van een vakbond of politieke partij, loopt inderdaad gestaag terug.

Tegelijkertijd is het lidmaatschap van clubs en verenigingen in het algemeen - van sportclubs tot natuurbeschermingsorganisa-

De trend van individualisering is minder eenduidig dan gedacht

ties - de afgelopen decennia juist toegenomen. In hun opvattingen en gedrag blijken mensen zich tegenwoordig sterker te richten op de sociale groep waartoe zij behoren dan dertig jaar geleden. En ondanks alle zorgen over het gebrek aan nationale identiteit kan het gros van de Nederlanders elkaar steeds beter vinden in een aantal elementaire waarden, zoals de vrijheid van meningsuiting en gelijke rechten voor vrouwen en homoseksuelen.

Er is dus allermindst sprake van een eenduidige individualiseringstrend, zodat het ook niet hoeft te verbazen dat we daarvan weinig (negatieve) gevolgen zien in de ontwikkeling van de solidariteit.

Daar komt nog bij dat ons onderzoek ook laat zien dat de gein-

dividualiseerde burger niet per se minder solidair is dan de traditionele, niet-geindividualiseerde burger. Wel blijkt er een sterke samenhang te zijn tussen het lidmaatschap van clubs en verenigingen en de bereidheid zich voor anderen in te zetten. Maar dat geldt voor de leden van een sportclub of Amnesty International niet minder dan voor kerkleden of vakbondsleden.

Positief effect

Hoe staat het met die tweede bedreiging voor de nationale verzorgingsstaat, de globalisering? Wij hebben een inventarisatie gemaakt van 22 internationale studies naar de effecten van globalisering op de verzorgingsstaat. Daarin werd zeventien maal een

positief effect gevonden van de mate waarin een land bloot staat aan globalisering op de omvang van de verzorgingsstaat, en slechts zes maal een negatief effect (sommige studies leverden meerdere uitkomsten op). Over het geheel genomen zijn de effecten echter klein.

Hieruit volgt niet dat de globalisering geen enkele invloed heeft op de verzorgingsstaat. Maar die invloed kan in twee richtingen gaan. Enerzijds kunnen internationale concurrentie en mobiliteit van kapitaal landen met een kostbare verzorgingsstaat onder druk zetten om hun sociale voorzieningen te versoberen. Anderzijds is juist in landen die het meest bloot staan aan de globalisering de bevolking het meest bereid belasting te betalen voor sociale bescherming.

Daar komt nog bij dat een uitgebreide verzorgingsstaat in de internationale concurrentiestrijd ook concurrentievoordelen biedt in de vorm van een gezonde, hoog opgeleide beroepsbevolking.

Hoe zit het met de sociale effecten van globalisering? Neemt de betrokkenheid van de burgers bij hun eigen nationale staat niet af als landsgrenzen vervagen en hun land steeds meer opgaat in een mondiale economie?

Ook hier zijn de gevolgen van globalisering niet eenduidig. Het omgekeerde is ook mogelijk, namelijk dat men zich juist meer op de eigen bevolking richt en de eigen nationale identiteit sterker benadrukt, als tegenwicht tegen de invloed van buiten.

Het is ook denkbaar dat mensen zich juist sterker op hun lokale gemeenschap richten (dit wordt wel *glokalisering* genoemd). In ons onderzoek vonden we voor geen van deze drie mogelijke effecten sterke aanwijzingen. Naarmate een land in sociaal opzicht meer open is, brokkelt de solidariteit niet af, en de solidariteit met migranten neemt zelfs iets toe.

Kortom: de bereidheid tot (vrijwillige) solidariteit is stabiel en wordt niet noemenswaardig aangetast door individualisering en globalisering.

Enorme expansie

Toch staat de georganiseerde solidariteit via de verzorgingsstaat onder druk. Na de enorme expansie van het sociale stelsel in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog, is de verzorgingsstaat sinds het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw fors gekrompen. Het bedrag dat we jaarlijks uitgeven aan sociale uitkeringen is sinds 1984 gehalveerd van 20 naar 10 procent van het bruto binnenlands product (bbp). Volgens berekeningen van het Centraal Planbureau is zeker de helft hiervan het gevolg van het achterblijven van de uitkeringen bij de gemiddelde welvaartsontwikkeling. Hoe valt dit te verklaren? Ziet de

Nederlandse bevolking solidariteit steeds meer als een eigen verantwoordelijkheid en steeds minder als een overheidstaak? Uit periodieke enquêtes van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt juist dat sinds de jaren tachtig - toen de bezuinigingen begonnen - steeds ongeveer de helft van de bevolking van mening is dat de bijstand, de AOW en de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen te laag zijn. Minder dan een op de tien vindt deze uitkeringen te hoog. En in 2004 zei tweederde van de ondervraagden dat de regering te weinig doet aan de sociale zekerheid.

Ook uit de toekomstverwachtingen van de burgers blijkt een grote discrepantie tussen wat zij wensen en wat zij verwachten dat de overheid zal doen. Zo vindt slechts 29 procent van de ondervraagden het wenselijk dat het verschil tussen loon en uitkering groter wordt. Maar liefst 77 procent verwacht dat dit toch zal gebeuren.

Laten overtuigen

Het lijkt erop dat de burgers zich door de argumenten van politici laten overtuigen dat ontwikkelingen als globalisering en individualisering het onvermijdelijk maken om de verplichte, collectieve bescherming door de overheid te verminderen.

Ons onderzoek laat echter zien dat er van onvermijdelijkheid geen sprake is. De ruimte voor nationale overheden om eigen keuzes te maken is veel groter dan politici ons willen doen geloven. Ook dure, genereuze verzorgingsstaten kunnen zich in een globaliserende economie uitstekend staande houden, als zij op voldoende steun van de bevolking kunnen rekenen. En een grotere nadruk op individuele vrijheid en verantwoordelijkheid van de burger hoeft geenszins te betekenen dat de bereidheid om bij te dragen aan collectieve solidariteit afneemt.

Uiteindelijk is het de regering die bepaalt of we een solidaire samenleving met een hoge mate van collectieve sociale bescherming in stand houden, of dat we de verantwoordelijkheden primair bij de burgers zelf leggen. Zo bezien is er inderdaad alle reden om het geloof in de maakbare samenleving nieuw leven in te blazen.

Paul de Beer is Henri Polak hoogleraar voor arbeidsverhoudingen aan de UvA en verbonden aan De Burcht (Centrum voor Arbeidsverhoudingen) en AIAS (Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies); **Ferry Koster** is postdoc-onderzoeker bij AIAS.

Dit artikel is gebaseerd op het boek *Voor elkaar of uit elkaar? Individualisering, globalisering en solidariteit* (uitgeverij Aksant) dat op 4 oktober op een symposium in De Burcht in Amsterdam (zie kader) wordt aangeboden aan minister Donner.